

עבודת גויים במשטרה בשבתות

א. מסירת עבודת המשטרה לגויים

בנושאים של ביטחון והצלה נפסק חד-משמעית שאין להסתמך על גויים, וכפי המובא בברייתא (יומא פד ע"ב):

ואין עושין דברים הללו לא על ידי נכרים ולא על ידי קטנים אלא על ידי גדולי ישראל. ואין אומרים לעשות דברים הללו לא על ידי נשים ולא על ידי כותים מפני שמצטרפים לדעת אחרת...²

וכתבו התוספות (יומא שם): 'אפילו היכא דאפשר בנכרי, מצוה בישראל, שמא יתעצל הנכרי ולא יעשה ויבא לידי סכנה.'

הרא"ש³ הסכים שפעולת ההצלה צריכה להיעשות על ידי ישראל אף כשאפשר בנכרי, אך הוא הזכיר נימוק אחר: 'חיישינן זימנין דליתנייהו ואתי לאהדורי בתרייהו, וכך כתב גם הר"ן (על הרי"ף שם). על פי שיטה זו החשש אינו מפני עצלותו של הגוי, אלא מצד הרואים העלולים לחשוב שההיתר לחלל שבת בעבור פיקוח נפש הוא היתר דחוק. מחשבה זו עלולה לגרום לתקלה חמורה בעתיד, הן מחשש לטיפול לקוי בחולה בשבת הן מחשש שהחולה יסתכן אם לא ימצא גוי בסביבה. יתרה מזאת, הרמב"ם (הלכות שבת פ"ב ה"ג) פסק:

כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא על ידי גוים ולא על ידי קטנים... כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם. לדעת הרמב"ם החשש הוא מפגיעה בכבודה של השבת, ולכן ראוי שדברים אלה יעשו דווקא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם.⁴ המסקנה העולה מעמדת הראשונים הללו היא שאף אם יזדמן גוי שיחלל שבת בעבור חולה שיש בו סכנה, אין לתת לו לעסוק בכך, ועל אחת כמה וכמה שאין היתר מלכתחילה למסור ביד הגוי את נושא פיקוח הנפש בשבת. כך פסק להלכה ולמעשה גם השלחן ערוך (או"ח סי' שכח סעי' יב):

1. עיין בקצות השלחן, סי' קלה בדי השלחן ס"ק ט, שכתב שכל המוטל על אישה לעשות בעבור חולה שיש בו סכנה, כמו אחות בבית החולים, אין חשש שמא תתעצל. כך כתב גם הרב יהושע נויבירט זצ"ל, הלכה ורפואה כרך ב עמ' קצט: 'בזמננו שרוב עבודות לצורך פיקוח נפש במשך השבוע נעשות על ידי אחיות בבתי חולים, יש לומר שאין החשש של שמא יתעצלו, כי הרי הן נכנסו במיוחד לעול הזה של הצלת נפשות החולים'. מדובר בפרט לעניין מיילדת שהיא אומנות המסורה לנשים, והן בקיאות בה יותר מהאנשים.

2. עפ"י גרסת הרי"ף.

3. רא"ש, שבת פ"ח סי' יד.

4. מגיד משנה, לרמב"ם שם, והשווה פירוש המשנה לרמב"ם במסכת שבת פ"ח מ"ג.

כשמחליטין שבת על חולה שיש בו סכנה משתדלין שלא לעשות על ידי עכו"ם...
אלא על ידי ישראלים גדולים ובני דעת.

1. שיטת הרמ"א

אולם הרמ"א – רוח אחרת עמו, וזו לשונו בהגהותיו על ה'שלחן ערוך' (שם):
ואם אפשר לעשות על ידי אינו יהודי בלא איחור כלל, עושין על ידי אינו יהודי, וכן
נוהגים; אבל במקום דיש לחוש שיתעצל האינו יהודי, אין לעשות על ידי אינו
יהודי.

הרמ"א הסתמך על כמה מראשוני אשכנז שחלקו על העמדה ההלכתית שהובאה לעיל,
וסברו שבמקרים מסוימים יש לתת לגוי לעסוק בפיקוח נפש. כך כתב בספר 'ראים' (סי'
תב):

וכי לא מהדרינן בתר עובד כוכבים כגון דאיכא ספק נפשות בהמתנתו, אבל אם יש
שהות להמתינו, וליכא ספק נפשות בהמתנתו, עבדינן על ידי עובד כוכבים.
ובספר 'אור זרוע'⁵ כתב כן בשם ריב"א, וכן דעת הרי"א⁶ והראב"י⁷, אולם ה'טורי זהב'⁸
העיר על דברי הרמ"א כי אם ננהג כך, הרי שאין לך מכשילן לעתיד גדול מזה שיביא לידי
פיקוח נפש של ממש, ולכן כתב למסקנה:

אדרבא מצוה יש בדבר, וגדולי ישראל יעשוה, ונמצא שיש איסור על ידי עכו"ם,
ובישראל עצמם יש מעלה לעושה זה כנראה לעניות דעתי נכון. והבא לעשות על
ידי עכו"ם המזומן, לכל הפחות יגלה לרבים באותו פעם שיש היתר לישראל עצמו,
אלא שהעכו"ם הוא מזומן כאן... ואף שכתב רמ"א וכן נוהגין אין מזה ראייה דלאו
מנהג ותיקין...

כדעת ה'ט"ז פסקו כמה מגאוני אשכנז שבדורות האחרונים: 'אליה רבה'⁹, 'תוספת שבת'¹⁰
'ו'שלחן ערוך הרב'¹¹ שכתבו כי אין לעשות מלאכה לחולה שיש בו סכנה על ידי גוי,
אפילו אם הגוי מזומן לפנינו והוא יפעל בלי שום עיכוב. כמו כן צוטטו דברי ה'ט"ז גם
בספר 'משנה ברורה'¹², וכך סובר גם 'ערוך השלחן'¹³ והגאון הרב משה פינשטיין זצ"ל¹⁴
שהנכון לדינא כדעת ה'ט"ז.

5. אור זרוע, ח"ב סי' קח אות א.
6. הובא בשלטי הגיבורים על הרי"ף שם.
7. ראב"י, יומא סי' תקלא, וחולין סי' אלף ופג.
8. ט"ז לשו"ע, שם ס"ק ה.
9. אליה רבה, לשו"ע שם ס"ק יב.
10. תוספת שבת, לשו"ע שם ס"ק טו.
11. שו"ע הרב, או"ח סי' שכח סעי' יג.
12. משנ"ב, סי' שכח ס"ק לז.
13. ערוה"ש, או"ח סי' שכח סעי' ז.
14. אגרות משה, או"ח ח"ד סימן פ; שם, ח"ה סי' כה.

ב. העסקת גויים במערכות הצלה וביטחון

על פי זה לכאורה יש לשאול: כיצד זה מצאנו כי כוחות רפואה, הצלה וביטחון, כמו בתי חולים, צבא ומשטרה, נעזרים בגויים – הלוא לדעת רוב הפוסקים, כפי שהעלנו זה עתה, בפיקוח נפש יש להעסיק רק יהודים גדולים ובני דעת? על כך יש להביא את דברי ה'בית יוסף' בשם ר' ירוחם: שאם יעשו דברים אלו מעצמן, אין מוחין בידם. וכן אם אין אחרים שיעשו אלא הם. ופשוט הוא.

היינו גם לשיטת ה'שלחן ערוך', שפסק שאין לתת לגוי להתעסק בשבת בחולה שיש בו סכנה, הרי במקום שאין אחרים והגוי עושה זאת מעצמו, הדבר מותר. כך משמע מדברי 'כף החיים'¹⁵ שהעתיק דברים אלה בשם ה'עולת שבת' כהסבר לפסיקת ה'שלחן ערוך'. כך כתב גם ה'משנה ברורה' (סי' שכח ס"ק לד):

ודע דכל סעיף זה (דברי השלחן ערוך) מיירי שכולם עומדים באותו מעמד, אבל אי ליכא שם אנשים ויש נשים שם בוודאי אין להם להמתין והם זריזות ונשכרות. על דברים אלה נראה שיש להוסיף שהוא הדין אם הרופא שלפנינו הוא גוי מומחה, או קצין משטרה שהוא בחינת מומחה, שוודאי מותר לו לעסוק בענייני פיקוח נפש בשבת, שהרי אינו שונה מדין 'אם אין שם אחרים'. ואף שנראה כי לדעת הפוסקים הסוברים שהאיסור הוא מחשש תקלה לאחרים, ואם כן גם אם הגוי זריז ועוסק בהצלה מצד עצמו, לכאורה יש למחות בידו מחשש תקלה בעתיד.¹⁶ לשיטה זו נראה לומר שכאשר גויים עוסקים בפיקוח נפש יחד עם ישראל, או כאשר גויים עוסקים בפיקוח נפש וישראל מפקחים עליהם ('עומד על גבם') – אין כל חשש לתקלה, שהרי הכול רואים שגם ישראל עוסק בפיקוח נפש בשבת, וכפי שכתב במפורש ה'ט"ז' (שם), וכך כתבו ב'שלחן ערוך הרב'¹⁷ ובשבט הלוי.¹⁸

ג. חילול שבת משום פיקוח נפש באופן שגרתי

על פי האמור נראה כי לפי פסיקת ה'שלחן ערוך' אין נכון להפעיל גויים בלבד בפעולות השיטור בשבת, ואילו לפי הרמ"א מותר, ואף עדיף, מפני שהגוי מצוי. אך יש מקום לתהות שמא בעבודת משטרה הדין שונה. חילול שבת בעבודת המשטרה נעשה מדי שבת בשבתו, ויש לחשוש שיום השבת ייפך לסתם יום של חול. סברה זו הובאה בשם ה'חזון איש':

15. כף החיים, סי' שכח ס"ק עא.

16. עי' כף החיים, שם סק"ע, שו"ת ציץ אליעזר, ח"ח סי' טו פרק ב, וספר שמירת שבת כהלכתה, פרק לב הערה יז.

17. שו"ע הרב, שם.

18. שבט הלוי, ח"ה סי' כה; ח"ח סי' עד.

כשגבולות פיקוח נפש מתרחבים ונוגעים למצב של עקירת הלכה לגמרי, הדבר נוגע ומגיע לחילול השם, ואז אנו אומרים שחילול השם דוחה פיקוח נפש. כך גם הזהיר בספר 'שבט הלוי' (ח"ה סימן כה) את המתנדבים בחברת 'הצלה':
דלא יעשה הרגל הגדול של חילול שבת לצורך פיקוח נפש אצלם טבע, ואינו דומה למי שמחלל באופן תמידי ובכל שבת ושבת ונעשה אצלו חול, אף על פי שהוא מותר על פי הלכה, וגם קעביד מצוה, אבל החכם עיניו בראשו, וכל ערום יעשה בדעת.
על פי סברה זו ייתכן שגם האחרונים שהכריעו כ'שלחן ערוך' ואסרו שימוש בגוי לצורך פיקוח נפש, יזדו שבעבודות שיטור בשבת עדיף להפעיל גויים.

ד. שבת 'דחוויה' או 'הותרה' מפני פיקוח נפש

יש לברר מדוע התיר הרמ"א פיקוח נפש על ידי אינו יהודי ולא חשש לתקלה בפיקוח נפש בעתיד כפי שחששו רוב הראשונים. יש שרצו לתלות זאת במחלוקת אם שבת 'הותרה' מפני פיקוח נפש או רק 'דחוויה', וכפי שהעלה בשו"ת 'אבני נזר'¹⁹ אולם נראה נכון יותר לומר שהמחלוקת אינן תלויות זו בזו – החששות שהעלו הראשונים, הן מפני עצלותו של הגוי הן מפני התרשלות בעתיד מצד הרואים, שייכים גם אם נסבור ששבת 'דחוויה' מפני פיקוח נפש – כך כתב בספר 'שלחן ערוך הרב'²⁰ כשפסק ששבת 'דחוויה' אצל פיקוח נפש ובכל זאת אסר להתיר לגוי לעסוק בפיקוח נפש בשבת. יתר על כן, אפילו אם בא ישראל להחמיר על עצמו לעשות על ידי גוי, יש איסור בדבר מדברי סופרים 'שמא יאמרו הרואים בקושי התירו פיקוח נפש'. כך יש להוכיח גם מהפוסקים הסוברים שהרמב"ם וה'שלחן ערוך' פסקו ששבת 'דחוויה' מפני פיקוח נפש, ולא ראו בכך סתירה לפסיקתם האוסרת על הגוי לעסוק בענייני פיקוח נפש בשבת.

לכן נראה לומר כי סברת הרמ"א אחרת היא, ונובעת מהעיקרון ההלכתי שבשבת יש למעט באיסורים גם כאשר מדובר בחולה שיש בו סכנה, וכמבואר בברייתא המובאת בתלמוד (יומא פב ע"א): 'תנו רבנן: מי שאחזו בולמוס – מאכילין אותו הקל הקל'. משום כך כלל הרמ"א (הגהות שם) את דין הצלה בשבת על ידי גוי עם הדין שבמקום שאפשר – יש להציל על ידי שינוי, וכתב:
ויש אומרים דאם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור על ידי שינוי, עושה על ידי שינוי; ואם אפשר לעשות על ידי אינו יהודי בלא איחור כלל, עושין...
כך ביאר ה'משנה ברורה' את הוראת הרמ"א לעשות בשינוי (סי' שכח ס"ק לה): 'דכל כמה דנוכל לעשות בהיתר לא שבקי התירא ונעשה באיסור', והוא הדין לגוי. מכאן נלמד כי הרמ"א העדיף את העיקרון ההלכתי לפיו בפיקוח נפש ממעטים עד כמה שניתן

19. אבני נזר, סי' קיח.

20. שו"ע הרב, שם.

באיסורים – 'הקל הקל תחילה' – על פני העיקרון ההלכתי של 'נמצאת מכשילן לעתיד לבא', מפני הרואים.

ה. גדר חולה שלפנינו בהיבט הציבורי

על פי האמור נראה שה'שלחן ערוך', הט"ז וסיעתם חולקים על הרמ"א וסוברים שאם העיקרון ההלכתי 'הקל הקל תחילה' עלול לגרום לתקלה עתידית בענייני פיקוח נפש, יש לדחותו מפני העיקרון של 'שמא תהא מכשילן לעתיד לבא'. אך מסקנה זו מצריכה עיון, שהרי אחרונים לא מעטים הכריעו שההיתר לחלל שבת משום פיקוח נפש הוא רק כאשר החולה לפנינו, ולא כאשר החשש הוא עתידי והסכנה אינה לפנינו. כך פסקו רבי עקיבא איגר,²¹ נודע ביהודה²² 'חתם סופר'²³ והמהר"ם שיק.²⁴ פוסקים אלה סוברים שמצוות 'וחי בהם' חלה רק כאשר הסכנה לפנינו, ולכן מותר לעבור על איסורים כדי להציל אדם הנמצא בסכנה, אך אם אין חיו של אדם נתונים עתה בסכנה, מצוות 'וחי בהם' אינה חלה, ואין היתר לעבור על איסורים מחמת מצווה עתידית. כך כתב גם ה'חזון איש'²⁵ דלא מיקרי ספק פיקוח נפש בדברים העתידיים שאין להם זכר בהווה, ואין דנים בשביל עתידות רחוקות.

אלא שממקורות רבים בתלמוד ובראשונים עולה שקיים הבדל בגדרי הלכות פיקוח נפש בין יחיד לציבור, וגדרי הלכות פיקוח נפש של ציבור רחבים יותר. כך מצאנו בעניין גחלת של מתכת (שבת מב ע"א) שהתירו לכבותה בשבת 'בשביל שלא יזקו בה רבים', ולדעת בעל 'הלכות גדולות'²⁶ מותר גם כאשר מדובר באיסור תורה. על כך הקשו הרמב"ן והרשב"א:²⁷ 'היאך יתיר מלאכה דאורייתא שלא במקום סכנת נפשות?', והשיבו: 'אלא שנראה שהרב ז"ל סובר דנזקא דרבים כסכנת נפשות חשיב לן' (הר"ן על הרי"ף שם). עיקרון זה נלמד גם מהיתרו של רבי ינאי לעבוד בשמיטה במלאכות דאורייתא משום ארנונא.²⁸ על כך הקשו בתוספות:²⁹ כיצד זה התיר ר' ינאי מלאכות דאורייתא בעבור תשלום מס וארנונא? בתירוץ שני כתבו:

יש לומר דפקוח נפש הוא, ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו, ומתים בתפיסת המלך. והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש.

21. שו"ת רע"א, ח"א סי' ס.
22. נוב"י, מהדורא תנינא יו"ד סימן רי.
23. חתם סופר, יו"ד סי' שלו.
24. מהר"ם שיק, יו"ד סי' שלו.
25. חזו"א, אהלות סי' כב ס"ק לב.
26. הלכות גדולות, הלכות שבת פרק 24 (הוצ' מכון ירושלים, עמ' לקט); מובא בחידושי הרמב"ן והרשב"א שבת מב ע"א.
27. מובא בר"ן על הרי"ף שבת שם.
28. סנהדרין כו ע"א.
29. תוספות, סנהדרין שם ד"ה משרבו האנסיין.

דהיינו ר' ינאי התיר מלאכות מהתורה בשמיטה בגלל הסכנה הציבורית, זאת אף שכלפי כל יחיד החשש לסכנה נמוך ביותר. מכאן למדים שכאשר מדובר בשאלת פיקוח נפש של היחיד, מורה ההוראה צריך לבחון את רמת הסיכון ביחס ליחיד, ובסיכון שאינו שכיח יש לצמצם את ההיתר לחלל את השבת משום פיקוח נפש. לעומת זאת כאשר מדובר בהיבט הציבורי, אף על פי שכלפי כל יחיד ויחיד אין הסכנה שכיחה, מכיוון שכלפי הציבור הסכנה ודאית, היחס ההלכתי שונה. נראה כי נקודה זו עומדת גם בתשתית הפסיקה של ה'שלחן ערוך', הט"ז וסיעתם באשר להצלה על ידי גוי. בספרו 'בדי הארון'³⁰ דן הרב רא"ם הכהן שליט"א במחלוקת הראשונים בעניין הצלה בשבת על ידי גוי, ולטענתו הדעה הסוברת שאין להתיר לגוי לעסוק בהצלה בשבת חוששת להיבט הציבורי הכולל, וכלשונו (שם, עמ' 57):

אם נבקש מגוי לטפל בחולה, עשויה להשתקע בלב הציבור התפיסה שאין לחלל שבת עבור החולה...

כך הוא כותב גם לגבי הכרעת ה'אור זרוע' הסובר אף הוא שאין להתיר לגוי לעסוק בפיקוח נפש בשבת (שם עמ' 63):

השיקול הציבורי הרחב, המעמיד את הפוסק כמעצב את התודעה של הציבור בדיני פיקוח נפש, עומד במרכז דבריו של האור זרוע. אסור להניח את מלאכת ההצלה בידי הגוי לבדו, גם כאשר הוא לפנינו ואין חשש לפיקוח נפש במקרה הקונקרטי שלפנינו, זאת מחשש שמא הציבור לא יבין את חומרת דיני פיקוח נפש, ולעתיד לבא עשוי לסכן חיים.

אם כן, הדיון בסוגיה שלפנינו הוא בגדרי הלכות פיקוח נפש בהיבט הציבורי, והוא העומד בתשתית עמדת הפוסקים האוסרים על הגוי לעסוק בפיקוח נפש בשבת. על פי זה נוכל גם לתרץ את הסתירה כביכול בין עמדתם של ה'נודע ביהודה' וה'חתם סופר' ובין העמדה ההלכתית של ה'שלחן ערוך': ה'נודע ביהודה' וה'חתם סופר' עסקו בשאלת פיקוח נפש של היחיד, ואילו ה'שלחן ערוך' וסיעתו סברו שסוגיית הגוי בענייני פיקוח נפש בשבת שייכת למישור הציבורי הכולל, ולכן הכריעו שאין לצמצם את ההיתר לאיסור דרבנן של אמירה לגוי, אלא על יהודי גדול ובר דעת ליטול אחריות על פעולות ההצלה בשבת. נראה שיש להביא לזה סיוע מעמדת ה'חתם סופר' עצמו (יו"ד סימן קלא), שאף שפסק שאין מחללים שבת אלא על חולה לפנינו, התיר לרופא יהודי לחלל שבת כדי לטפל בגוי מהטעם שמדובר בסכנת הכלל:

החידוש של היתר מלאכה דאורייתא בכגון דא הוא בזה, דאף על גב דהסכנה לא מוחשית, מכל מקום מותר בהיות שכעין סכנת הכלל ישנו בזה לפנינו, ועל כן נחשב זה כישנו בזה בפועל חשש סכנת נפשות.

וכך כתב גם בספר תשובות והנהגות (ח"ג סי' קה):

דיש לחלק בין פיקוח נפש דיחיד לפיקוח נפש דרבים, בפיקוח נפש דיחיד כיון שאין הצורך פיקוח נפש לפנינו אין כח בידינו להתיר איסור דאורייתא שמא ימונע

30. בדי הארון, כרך פיקוח נפש.

לעתיד, אבל כשנוגע לרבים שמלאכתם הוא מלאכת פיקוח נפש כפיקוח נפש דמי, כל שימנעו לעתיד מלעשות כן שהרי פיקוח נפש מצוי לפנינו. על בסיס זה התיר לחברי אגודת 'הצלה' לעבור על איסורי תורה בשבתות גם משום סכנה עתידית.

ו. יסוד עבודת המשטרה בהלכה

עיקרון זה הנחה גם את הרב שאול ישראלי זצ"ל³¹ שטען שדין 'נמצאת מכשילן לעתיד לבא' אינו נימוק חיצוני להלכות פיקוח נפש אלא עיקרון יסודי הטבוע בהלכות פיקוח נפש בשבת. אם כן, הרי ברור הוא שגדר 'נמצאת מכשילן לעתיד לבא' מתיר פעולות הצלה בשבת אף אם אין חולה לפנינו, ובלבד שיש סבירות גבוהה לכך שאם לא נעשה פעולות אלה בשבת, יגיע הדבר ביום מן הימים לידי פיקוח נפש. על כן קבע הרב ישראלי שעבודת המשטרה בשבתות מותרת אף אם אין סכנה לפנינו, מכיון שהמשטרה אחראית על המישור הציבורי, ואם המשטרה לא תפעל באופן שגרתי בשבתות אלא רק במקום שיש סכנה לפנינו, יוביל הדבר למצב של סכנה, ואין לך 'מכשילן לעתיד לבא' גדול מזה:

אין זה שייך כלל לדיון של קביעות הגבול והגדר בין ספק פיקוח נפש שהותר לבין ספק רחוק, של אחד מאלף, שהוא אינו כלל בגדר ספק. כי כל זה שייך רק למקרה בודד וחד פעמי, שמכיוון שהוא ספק רחוק - אני מניח שלא יקרה כלל או שלא קרה כלל. מה שאין כן במקרה שלנו, אם תאמר שהוא מיעוט ולא תצא לפעולת הבדיקה, הרי בכל מקרה תדון ככה... ועל ידי זה לא תצא אף פעם לפעולות בדיקה בשבת. אבל אז הרי אתה יודע בוודאות גמורה שעל ידי אי-יציאה זו יגיעו הדברים לידי איבוד נפשות, שבאחת השבתות תזדמן תגרה שתביא לידי איבוד נפשות, ונמצא שאי-יציאה זו יש בה משום איבוד נפשות. את העיקרון לפיו אין להשוות כלל בין אירוע של פיקוח נפש מקומי וחד-פעמי לבין מערכת המחויבת לפעול בקביעות מתוך דאגה לשלום הציבור כתב גם הרב רא"ם הכהן (שם עמ' 72):

כאשר אנו דנים בפיקוח נפש במסגרת ציבורית כגון: בתי חולים, מוקדי חירום רפואיים וזרועות הביטחון השונים, גם מפאת ריבוי הסכנות הצפויות לבוא באופן ודאי, וגם מפני המורכבות שבהן, נראה שגם המחמירים מודים שיש לפסוק כדעת הרמב"ם והשולחן ערוך. לא מדובר במציאות של טיפול בחולה שיש בו סכנה השוכב בבית, כפי שהיה מקובל עד לפני דורות ספורים, והמורכבות שבמערכת הציבורית בוודאי מחייבת פשטות. כידוע, אין שבת בבית חולים שאין בו כמה מקרים של פיקוח נפש מידי, בלתי צפויים מבחינת אופיים, ובלתי צפויים בזמן ובמקום הופעתם. כך גם ביחס לכוחות הביטחון המחויבים להיות דרוכים תדיר,

31. עמוד הימיני, ס' יז.

בכל פעילות ביטחונית שוטפת. הסכנה מפני טעות בשיקול הדעת שתביא לסכנת נפשות במסגרת ציבורית, חמורה הרבה יותר מאשר בטיפול פרטי בחולה, וההתמודדות עם פיקוח נפש היא מטבעה של המערכת הזו. לכן כאשר ההלכה נדרשת לקבוע מדיניות במסגרת ציבורית, היא מתייחסת גם לסכנת חיים עתידית כאל פיקוח נפש המתיר איסורי תורה. בזה כלל לא דנו ה'נודע ביהודה' וה'חתם סופר', כיוון שמציאות זו של בתי חולים, משטרה וצבא העוסקים בביטחון שוטף היא חידוש של העולם המודרני, ובספרות ההלכה אין עיסוק ישיר בשגרה קבועה של חילול שבת לאורך זמן.³² לכן למסקנה נראה שסברת ה'שלחן ערוך' האוסרת הצלה על ידי גוי נשענת על העובדה שעוסקים בסוגיה שיש לה השלכות על ההיבט הציבורי. לא זו בלבד, גם כאשר מדובר בפעולות הצלה שגרתיות החוזרות על עצמן בכל שבת, אין היתר לעשותן על ידי גוי, אלא יעסקו בהן יהודים גדולים ובני דעת שייטלו אחריות על שלום הציבור ויפקחו על כך שבזמן מן הזמנים לא יקרו מאורעות שיש בהם סכנה ופיקוח נפש בגין התרשלות בביטחון שוטף.

ז. הלכות מדינה

נראה שיש מקום להוסיף על דברים אלה נקודה נוספת: עבודת המשטרה במדינת ישראל שונה מעבודתם של שוטרים יהודיים במשטרה באחת ממדינות העולם. משטרת ישראל משמשת כידו הארוכה של השלטון היהודי במדינה, ונוסף על תפקידה בשמירת שלום הציבור היא מחויבת לשלום כלל אזרחיה גם במונח המערכתי לטווח הארוך. בהקשר לזה כתב הרב שלמה גורן זצ"ל (מבוא להשתללות איברים לאור ההלכה, תורת הרפואה, מעמ' 79):

השקפת ה'נודע ביהודה' והחתם סופר נכונה וישימה מבחינת ההלכה אך ורק כשמדובר ברופאים יהודים בגלות, כאשר לא מוטלת עליהם האחריות לבריאות העם במדינה כל שהיא. עליהם מוטלת המצווה והחובה לטפל בחולים הפונים אליהם בלבד, ואינם אחראים לתכנון הרפואי לטווח ארוך או קצר. לגביהם נכונה השקפת היסוד של גדולי הפוסקים הנזכרים, שכל שאין החולה לפניהם - אסור

32. מפורסם הסיפור המובא בספר התורה המשמחת (עמ' 168) על שאלה שנשאל הגרש"ז אויערבך זצ"ל מפי חייל בחיל המודיעין: ביחידת חיל המודיעין הצליחו לעלות על רשת תקשורת של מדינת אויב ולפצח את הצופן הסודי שבו היא מעבירה את המידע. החייל טען בפני מפקדיו שמאחר שהפענוח כרוך באיסורי שבת, עליו לפענח בשבת רק שדר הנראה בסבירות גבוהה שיש לו קשר לישראל, אך שדר של אותה מדינת אויב לאיזו מדינה זעירה באפריקה יפענח רק במוצאי שבת. מפקדיו סירבו בטענה שרק לאחר שיפענח השדר, ניתן לקבוע אם יש לו קשר לישראל. על כך השיב הרב: כשיש רמת סבירות נמוכה מאוד להצלת נפשות, יש הבדל בין יחיד לציבור. ייתכן שסבירות כה נמוכה אינה מתירה חילול שבת, אך בציבור תדחה גם סבירות נמוכה כזו את השבת. באדם פרטי, למשל, ייחשב סביר ומותר ביצוע פעולה שיש בה סיכון חיים ברמה של 1 ל-10,000, אך מנהיג שיבצע פעולה המסכנת את עמו ביחס כזה – ייחשב ודאי כבלתי אחראי למעשיו. לאותו אחוז של סכנה יש משקל כבד יותר כשמדובר באומה שלמה. ופסק הרב שעל החייל לפענח כל שדר בשבת, משום שהמדובר הוא בביטחון המדינה כולה.

להם להשתמש בקריטריונים של פיקוח נפש כדי לדאוג לחולים בעתיד, שאולי לא יופיעו בפני רופאים אלה, ואם יופיעו אין סיכוי קלוש זה מהווה יסוד להתיר איסורי תורה לרופאים שאינם אחראים על הרפואה בעתיד. אולם כאשר מדובר במדינה יהודית עצמאית, שממשלת ישראל אחראית לתכנון המערך הרפואי במדינה לכל האזרחים - אחריות לאומית זו אינה מתבטאת בתכנון אינדיבידואלי יומיומי של הרפואה בישראל, כי אם באחריות כוללת לטווח ארוך... במסגרת רחבה כזאת, כשהאחריות לבריאות היא למדינה שלימה - אין להתחשב עם המצב העכשווי כמו שקבעו הפוסקים ה"ל... לכן יש לחשוב כאילו כל אלה שיחלו במשך השנים הבאות כבר נמצאים לפנינו, והמדינה רשאית להפעיל את הקריטריונים ההלכתיים של פיקוח נפש גם כלפי אלה שיחלו בעתיד, מאחר שכלפיהם מכוון תכנון המערך הבריאותי של המדינה...

במאמרו 'גדרי פיקוח נפש ציבורי'³³ מסביר יצחק ברט את שיטת הרב גורן: אחריותה של המדינה לדאוג לשלום אזרחיה מחייבת את מערכות ההצלה והביטחון לדאוג לשלום הציבור והאזרחים ולתכנן את מערך ההצלה והביטחון גם כלפי תרחישים שאינם לפנינו כעת. על כן יהיה הבדל גדול בין הוראה הלכתית ליחיד לבין הוראה הלכתית לציבור. הבדל כזה יהיה בין תשובה לשאלת חייל בענייני פיקוח נפש לבין תשובה לשאלת הרמטכ"ל, המחויב לקבוע נוהל לסיורים השגרתיים בשבת. לכן אם יפנה שוטר יהודי בארה"ב לרבו וישאל אם מותר לו לערוך בשבת סיורים שגרתיים בניידת, התשובה שיקבל - לדעת הרב גורן - תהיה שלילית, כיוון שהסיכוי שהוא יציל אדם בדרך מקרה במהלך סיורו הוא זעום. אולם כאשר מפכ"ל המשטרה בא לקבוע מדיניות כוללת לסיורים שגרתיים בשבת, הוא נושא באחריות לפעולות כל השוטרים לפי המדיניות שיקבע בכל הזמנים מכאן ולהבא, ואחריות זו מגדירה את אותו אדם עתיד, שחיי יינצלו אם השוטרים יצאו לסיורים שגרתיים, לחולה המצוי בפניו. כמו כן, הרב גורן התנגד בחריפות לשימוש בגויים לפתרון בעיות הלכתיות (תורת הרפואה מעמ' 328), מהטעם שהתורה לא ניתנה לנו כדי שנקיים אותה על ידי שהגויים יפרו אותה. אנו נוסף ונאמר שבגופים העוסקים בביטחון והצלה כבתי חולים ומשטרה החשש הוא זלזול בערך שמירת שלום הציבור, והוא עלול להוביל ביום מן הימים לנזק ולסכנת נפשות כלפי הציבור כולו. ואל יהא חשש לתקלה זו קל בעינינו, כיוון שבמקרים לא מעטים דווקא אנשים החרדים לדבר ה' מזלזלים בערך שמירת שלום הציבור ומטיחים בשוטרים ובחיילים שומרי תורה ומצוות מילים קשות על עצם עבודתם בכלל, ועל עבודתם בשבתות ומועדים בפרט, וד"ל.

נוסף על כך אין להתעלם מהעובדה שהמדינה עדיין נלחמת על חייה מול שכנותיה המבקשות להשמידה, בבחינת (תהלים פג, ד-ה) 'על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך; אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד'. על כן ברור לכל בר דעת שלא ניתן להפקיד את ענייני ההצלה והביטחון של מדינת ישראל בידי גויים בלבד, ולא רק

33. תחומין כט, מעמ' 396.

בשבתות. לכן בכל מה שנוגע למערכות הצלה וביטחון הקשורות לאחריות המדינה, יש להטיל את האחריות על ישראל גדולים ובני דעת בלבד.

ה. פעולות משטרה שאינן קשורות להצלה עצמה

עם זאת ישנן פעולות שאינן קשורות להצלה עצמה אלא למעטפת של עבודת המשטרה, ופעולות אלה ראוי שייעשו בשבת על ידי גויים. כך כתב הרב יהושע נויבירט זצ"ל (הלכה ורפואה כרך ב עמ' קצט):³⁴

במחלקה לטיפול נמרץ יעבדו יהודים בשבת, כי על פי רוב לא נכנס שם רק אדם שהוא בסכנה. ואולם רבות הן המלאכות אשר אין כל צורך לעשותם לטיפול המידי של החולה, ולכן טוב שגם נוכרי ימצא במקום לכל דבר שאינו בהול לעשותו.

כעין זה כתב גם בספר 'שבת הלוי' (ח"ה סימן כה) למתנדבי 'הצלה' הפועלים בשבת: לכן שמעו ותחי נפשכם דחברת הצלה תהיה בחלקה על ידי יהודים שומרי מצות ויודעי הלכות וחלקה להבדיל על ידי גויים רופאים וחובשים, ובכל אופן יהיה במשרד שם ישראל זריז עומד על גביהם שהוא יורה להם אם לצאת מיד או לא... דדוקא במקום שהסכנה בבירור, נוטה ה"ז לעשות על ידי ישראלים גדולים, לא במקום ספק. וגם היושב על יד הטלפון יכול להיות גוי מבין ועל ידו ישב הישראל הנותן ההוראה והמזרז לצאת אם צריך.

ט. נהג גוי בניידות משטרה

מה יהיה אפוא הדין באשר לנהיגה בניידות משטרה? מחד גיסא, ניידת המשטרה עוסקת בהצלה ממש, והוראה שרק גויים ינהגו בה בשבתות עלולה לגרום לתקלה, שהרואים עלולים לחשוב שנסיעה הקשורה להצלה ולשלום הציבור מותרת רק לגויים. מאידך גיסא, נסיעה בניידת בשבת אינה קשורה תמיד להצלה במישרין, ופעמים רבות מדובר בנסיעה שגרתית, ושמה יש להעדיף שבשבתות ינהגו בניידות בקביעות רק גויים.

בשו"ת 'מעשה חושב'³⁵ עסק בשאלה זו בהקשר לאמבולנסים של מגן דוד אדום, ותלה זאת במחלוקת ה'שלחן ערוך' והרמ"א שהובאה לעיל, והואיל ורוב האחרונים הכריעו כדעת ה'שלחן ערוך', לכאורה אין להתיר לגויים להיות נהגי אמבולנסים בשבתות. אולם קיים הבדל בין נסיעת אמבולנס לנסיעת ניידת משטרה: נסיעת אמבולנס היא בדרך כלל לצורך הצלה ממש, מה שאין כן בניידות משטרה הנוסעות ברחבי הערים גם כאשר אין צורך הצלה לפנינו. אכן הרב אליעזר וולדינברג זצ"ל,³⁶ לאחר שהתבקש על ידי הרב

34. עי' גם שמירת שבת כהלכתה, פרק לח סעי' ב. ספר נשמת אברהם, או"ח ח"ה ס' שכח ס"ק יג בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל.

35. שו"ת מעשה חושב, ח"ג ס' יב.

36. ציץ אליעזר, ח"ד ס' ד.

הראשי לישראל הרב יצחק הרצוג זצ"ל לחוות דעתו על עבודת המשטרה בשבתות, כתב שלדעתו הפתרון הטוב ביותר הוא שבשבתות ינהגו בניידות נהגים גויים בלבד. אולם מדברי הרב משה פינשטיין עולה עיקרון אחר: אמנם בתשובה בעניין נסיעת אמבולנס כתב³⁷ שנכון הוא שנהגי האמבולנס יהיו גויים, כיוון שבנהיגה הרי אין עניין של הצלה הקשורה לרפואתו של החולה, וכדעת ה'ציץ אליעזר', אולם בתשובה מאוחרת יותר³⁸ חזר בו וכתב שנכון יותר שנהגי האמבולנס יהיו יהודים וזאת מפני שנודע לו שנהגי אמבולנס עוסקים גם בהצלה ממש, והוראה הלכתית שנהגים העוסקים בהצלה יהיו אך ורק גויים עלולה ליצור תקלה גדולה לענייני הצלה ופיקוח נפש:

מצד חשש התרשלות לאלו שלא בקיאי בדינא, שאם נימא דכשאיכא נוכרי מוכן שיעשה בלא שיהוי כלל אין לעשות על ידי ישראל, שאם כן יאמרו דאיכא בזה חטא, ולא ירצו לחלל שבת להוליך את החולה לבית חולים אף כשליכא נכרים. לכאורה אפשר היה לטעון שבאמבולנס ישנם גם אנשי הצלה יהודיים, ואם כן אין לחשוש לתקלה, שהרי הרואים יודעים שגם יהודים מחללים שבת כדי להציל. אך על כך השיב הרב פינשטיין שהמציאות מוכיחה שלא כך הם פני הדברים:

אבל מאחר שראו שאיכא גם בזה התרשלות מהנוכרי, וגם התרשלות מישראל שלא למדו, פשוט שאין לסמוך על הנוכרי, אלא הישראל בעצמו יוליך ויביא כדלעיל.

על פי טענה עקרונית זו אין הבדל בין נהיגה באמבולנס לנהיגה ברכב הצלה אחר, וככל שיש חשש לתקלה שיחשבו שהנסיעה עצמה היא חטא, וכאשר לא ימצא גוי, לא ירצו יהודים לנהוג ברכב הצלה בשבת, יש להורות להלכה שדווקא יהודים הם שינהגו ברכב הצלה בשבתות ולא גויים. ואכן כך נוהגים גם בסיורים במסגרת פעילות הביטחון השוטף בצה"ל, ומעולם לא יצאה הוראה הלכתית מטעם הרבנות הצבאית שנהגי הסיורים הרכובים על הגבולות יהיו גויים, אלא חיילים יהודיים הם הנוהגים ברכבי הסיור. כך כתב הרב זכריה בן שלמה שליט"א בספרו הלכות צבא (שער ט פרק ט פרק מו סעיף כה):
אין לאפשר לנוכרי לעסוק בפעולות הצלה גם כאלה שלכאורה אין בהם חשש שלא יזדרז, אלא אם כן ברור הדבר שאין בו קלקול, ולכן אין להניח לנוכרי לנהוג ברכב משום שהתברר שגם בזה הם מתעכבים ומזלזלים.

אפשר להוסיף על דבריו גם את טענת הרב פינשטיין, הסובר שהטעם ש'תהא מכשילן לעתיד לבא', שאם כן יאמרו דאיכא בזה חטא, ולא ירצו לחלל שבת להוליך את החולה לבית חולים אף כשליכא נכרים'. כך גם נוהגים ביישובי יש"ע, שבהם ברכבי הסיור המפטרלים בכל שבת סביב היישובים נוהגים יהודים, ומעולם לא שמענו על הוראה הלכתית שגוי ינהג ברכב סיור זה בשבתות, שהרי אין לך 'מכשילן לעתיד לבא' גדול מזה.

37. אגרות משה, ח"ד סי' פ.

38. אגרות משה, ח"ה סי' כה.

הוא הדין בנסיעה בניידת משטרה: מכיוון שנהגי הניידות עוסקים בעבודת משטרה ובהצלה, הרי שאם תהיה הוראה הלכתית שבשבתות הנהגים בניידות יהיו אך ורק גויים, הדבר ודאי יגרום לתקלה חמורה גם כלפי ערך שמירת שלום הציבור בשבתות, וגם שיאמרו שנסיעה בניידת אסורה בשבת ולא ירצו לחלל שבת ולנסוע בניידת כאשר לא יימצא גוי בסביבה. לכן גם כאשר מדובר בניידות משטרה, ההלכה היא כדעת ה'שלחן ערוך': 'משתדלין שלא לעשות על ידי עכו"ם... אלא על ידי ישראלים גדולים ובני דעת'.

סיכום

א. אין מוסרים ענייני הצלה ופיקוח נפש בשבת בידי הגויים מחשש לתקלה מצד הגויים, ומחשש שיאמרו שחילול שבת במקום פיקוח נפש היתר דחוק הוא, דבר שיגרום לתקלה בעתיד הן בטיפול לקוי בחולה שיש בו סכנה הן בסיכון החולה כאשר לא יימצא גוי בסביבה. לכן אף אם יזדמן גוי שיחלל שבת בעבור חולה שיש בו סכנה, אין לתת לו לעסוק בכך, על אחת כמה וכמה שאין היתר מלכתחילה למסור ביד הגוי את נושא פיקוח הנפש בשבת. ולא עוד אלא אפילו אם בא ישראל להחמיר על עצמו לעשות על ידי גוי, יש איסור בדבר מדברי סופרים, שמא יאמרו הרואים שבקושי התירו פיקוח נפש. ב. מותר לגוי שהוא רופא מומחה לעסוק בפיקוח נפש בשבת, כיוון שהכול יודעים שהוא מומחה ואין חשש לתקלה, והוא הדין לקצין משטרה שהוא בחינת מומחה. כמו כן מותר לגויים לעסוק בפיקוח נפש יחד עם ישראל או כאשר ישראל עומד על גבם, כיוון שבמקרים אלה אין כל חשש לתקלה, שהכול רואים שגם ישראל עוסק בפיקוח נפש בשבת.

ג. כאשר יש סכנה ביחס לציבור, גם אם ביחס ליחיד הסכנה איננה שכיחה, מחללים שבת גם כשאין חולה לפנינו, ובלבד שיש סבירות גבוהה לכך שאם פעולות אלו לא ייעשו בשבת, יגיע הדבר ביום מן הימים לידי סכנה ופיקוח נפש. זה היסוד להיתר עבודת המשטרה בשבת, שכן היא מחויבת להגיע לכל אירוע בשבת, גם כאשר אין סכנת נפשות לפנינו.

ד. משום כך אין למסור את עבודת המשטרה בשבתות לגויים, שמא יאמרו שענייני שלום הציבור אינם מותרים בשבת, ואין לך תקלה לעתיד לבוא חמורה מכך. הדברים ודאי נכונים כאשר עוסקים בסוגיות של הצלה וביטחון במדינת ישראל, כיוון שהמדינה עדיין נאבקת על קיומה, ומשום כך לא ניתן להשאיר את ענייני ההצלה והביטחון בידי גויים בלבד, ולא רק בשבתות.

ה. אף שבשבת אין למסור את פעילות המשטרה לגויים, ברור שפעולות שאינן קשורות להצלה עצמה אלא למעטפת של עבודת המשטרה, ראוי שייעשו בשבת על ידי גויים.

ו. נהיגה ברכב הצלה בשבת – כמו אמבולנסים, רכבי סיור צבאיים ורכבי סיור אזרחיים ביישובי הספר – אין להניח לגויים לנהוג בהם מחשש קלקול ומחשש תקלה לעתיד לבוא שיחשבו שנסיעה זו אסורה בשבת, וכאשר לא יהיה נהג גוי, לא ינהגו ברכב ההצלה,

ואין לך מכשול לעתיד לבוא גדול מכך. הדברים נכונים גם בנוגע לנסיעה בניידות משטרה בשבתות, משום שנהגי הניידות משמשים כשוטרים לכל דבר ועוסקים בהצלה. ז. כאשר עוסקים בכל שבת בפיקוח נפש באופן שגרת, כמו בעבודת המשטרה, צריך להיזהר שהשגרה לא תגרום להרחבת ההיתרים ההלכתיים עד עקירת ההלכה לגמרי חלילה, והחכם עיניו בראשו, וכל ערום יעשה בדעת.

